

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ “แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านน้ำแคะ หมู่ 4 ตำบลคงพญา อำเภอปอแก้ว จังหวัดน่าน” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัย คือ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านน้ำแคะกับการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เพื่อศึกษาสถานภาพการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนบ้านน้ำแคะในรอบปี เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเรื่องการจัดการทรัพยากร และ เพื่อหาแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งนี้เป็นผลมาจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในด้านการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งการลักลอบตัดไม้ การขยายพื้นที่เพาะปลูกไปยังพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน การถูกจำกัดพื้นที่เพาะปลูกจากหน่วยงานภาครัฐ การลดลงของสัตว์ป่า สัตว์น้ำ รวมถึงการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งสาเหตุดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต้องการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกันด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการทำงานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่การสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านทั้งในด้านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการ วิธีการดำเนินงานและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินงานครั้งนี้ จากนั้นจึงเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยบริบทชุมชน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ และสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น และทีมวิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสภาพความเป็นอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ทั้งในส่วนของพื้นที่เพาะปลูก (ไร่หมุนเวียน) พื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป่าพิธีกรรม ว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร พันธุ์พืช ดินไม้มีมากน้อยเพียงใด มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง นอกจากนั้นยังได้ศึกษาในด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วิธีการผลิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน และเมื่อได้รวบรวมข้อมูลเสร็จแล้วจึงได้มีการสรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาคู่คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านน้ำแคะ ได้แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 4 ส่วน คือ ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน ป่าพิธีกรรมและป่าสำหรับการเพาะปลูกข้าว(ไร่เหล่า) รวมถึงการสร้างกฎระเบียบเข้ามาบังคับใช้ ซึ่งการจัดการป่าดังกล่าว มีส่วนสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาได้จนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านการใช้ประโยชน์จากป่านั้น พบว่า ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทั้งในด้านเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งเพาะปลูกข้าวไร่และพืชผักเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ใช้ไม้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน คอกสัตว์ และเก็บฟืน ด้านแหล่งน้ำ ส่วนหนึ่งใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคโดยใช้ระบบประปาภูเขา รวมถึงเป็นแหล่งหากิน เช่น จับสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา พืชผักตามริมห้วย เพื่อนำมาเป็นอาหาร

ด้านวิถีชีวิตและวิถีการผลิต ชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่ โดยอาศัยพื้นที่ป่าเพื่อทำเป็นไร่หมุนเวียน ซึ่งจากเดิมจะหมุนเวียนในการปลูกข้าวในแต่ละแปลง จะใช้เวลาประมาณ 7-10 ปี แต่ปัจจุบันลดลงเหลือ 3-4 ปี เนื่องจากข้อจำกัดในด้านพื้นที่ ซึ่งไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้ด้วยกฎหมายด้านป่าไม้ รวมถึงการถูกเวนคืนพื้นที่จากไร่เหล้าของชาวบ้านมาเป็นโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งการลดลงของวงจรการเพาะปลูก ทำให้คุณภาพดินไม่ค่อยมีความสมบูรณ์ เนื่องจากหน้าดินไม่มีปุ๋ย ซึ่งส่งผลต่อปริมาณที่ลดลง

การทำไร่ข้าวหมุนเวียนในแต่ละครั้ง จะเริ่มตั้งแต่การคัดเลือกพื้นที่ให้เหมาะสม โดยการสังเกตจากคุณภาพดิน สภาพพื้นที่ ความสูง รวมถึงร่องรอยของแมลงหรือสัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ เช่น หนู ดูน เป็นต้น ถ้าหากมีมากก็จะเลือกไปทำพื้นที่อื่น จากนั้นจึงเป็นการถางไร่ เผาไร่ และหยอดเมล็ดข้าว พอข้าวเริ่มโต ก็กำจัดวัชพืชด้วยการฟันกลือ จนถึงช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้ ต้องอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งในด้านการคัดเลือกพื้นที่ การถางไร่ เผาไร่ การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยวผลผลิต รวมถึงการอาศัยการประกอบพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องผี เช่น การเลี้ยงผีไร่ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อให้ช่วยคุ้มครองดูแลผลผลิตในไร่ข้าวให้มีความอุดมสมบูรณ์ และได้ผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนในแต่ละปี

ในด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่า ยังไม่ค่อยมีความชัดเจนเท่าที่ควร เนื่องจากการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา เป็นการทำงานแบบบนลงล่าง ชุมชนไม่มีส่วนร่วมเท่าที่ควร ทำให้การดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ดังนั้น แนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน คงต้องอาศัยกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย และให้ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติให้มากขึ้น ทั้งนี้ควรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด ซึ่งจะมีความสำคัญในการประสานการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานเป็นการทำงานแบบแนวนาน ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติบรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

ด้านผลลัพธ์ของการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผ่านโครงการวิจัยชาวบ้าน พบว่า ทีมวิจัยและคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งในด้านการแสดงความคิดเห็น การกล้าแสดงออก ความมีเหตุมีผล ดังจะเห็นได้จากการประชุมหมู่บ้านในแต่ละครั้ง จะมีการถกประเด็นปัญหาก่อนที่จะลงมติ โดยอาศัยข้อมูลที่เป็นความจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นมากขึ้น ในส่วนของการดำเนินโครงการวิจัย ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากขึ้น และให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตเริ่มลดลงอย่างมาก เช่น ปัญหาการลักลอบตัดไม้ การแผ้วถางป่า หรือการจับสัตว์น้ำ รวมถึงการฝ่าฝืนกฎระเบียบมีน้อยลง ผลพวงต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการวิจัยและการรับรู้ของคนในชุมชน ที่ต้องการให้ทรัพยากรที่มีค่าให้อยู่อยู่กับคนในชุมชน

ต่อไป เนื่องจากมีความตระหนักร่วมกันว่า ชุมชนไม่สามารถขยับขยายหรือย้ายที่ไปอยู่ที่อื่นได้เหมือนเช่น
ในอดีต